

De hemel op aarde

Kees de Ruijter

DE HEMEL OP AARDE

Liturgie voor kerkgangers

Uitgeverij KokBoekencentrum - Utrecht

ISBN 978 90 435 3520 5
ISBN 978 90 335 3521 2 (e-book)
NUR 707

Ontwerp omslag: Peter Kortleve / www.shortlife.nl
Lay-out en dtp binnenwerk: Gewoon Geertje

www.kokboekencentrum.nl

© 2021 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Vooraf | 7

1. God en de liturgie | 11

De Drie-enige en de kerkdienst | 13

Toegang in Vaders huis | 14

Welkom bij de Zoon | 14

Ga binnen door de Geest | 15

De harten omhoog | 17

2. Wat betekent eredienst? | 19

God krijgt de eer die Hem toekomt | 22

Wij ontvangen vernieuwing bij de bron | 25

De wereld wordt bij God gebracht | 27

We oefenen voor het christelijke leven | 28

Het is een voorspel op het einde | 30

3. Het menselijke in de eredienst | 32

Eigenheid van mensen in de liturgie | 32

Menselijke eigenheid hoort bij de liturgie | 33

Liturgie gaat boven onze eigenheid uit | 34

Liturgie ontmaskert het kwade in onze eigenheid | 35

Liturgie slaat een brug tussen verschillen in eigenheid | 36

Zoals je gelooft, zo is je liturgie | 37

Audiëntie bij de Koning | 39

Huisgezin van God de Vader | 41

Lichaam van Christus | 42

Tempel van de Geest | 43

Keuze of voorkeur | 44

4. Lichaamstaal in de liturgie | 46

Doe je mee? | 47

In bad | 49

Aan tafel | 51

Oefeningen van het lichaam | 54

5. Wat hoort bij de eredienst? | 57

Grondhouding in de liturgie | 58

Offeren | 58

Voorlezen en horen | 60

Belijden | 63

Lof en dank | 65

Vormen in de liturgie | 66

Bidden | 66

Verkondigen | 68

Zingen en muziek maken | 70

Zegenen | 76

Samenhang in de liturgie | 77

Gemeenschap | 77

Ordering in de dienst | 79

6. Blijven oefenen | 82

Meedoen | 82

Saaie kerkdienst | 85

Conflicten | 88

7. Liturgie en verandering | 92

Huisgemeente in de tijd van de apostelen | 93

De liturgie van het Westen | 96

De voordienst | 100

De gereformeerde kerkdienst | 102

Blended worship | 105

Teruglezen en verder lezen | 109

Vooraf

Ga je zondag naar de kerk, als je in de gelegenheid bent? Dan ben je een kerkganger. En dan heb ik dit boek voor jou geschreven. Om eens bezig te zijn met wat er gebeurt in en rond je kerkgang. Want al ga je elke zondag, dat wil nog niet zeggen dat er niets meer na te denken valt over de liturgie. Als je naar de kerk gaat, heb je daar meestal je verwachtingen bij. Hoe loopt dat af, als je na de dienst weer naar huis gaat? Werd je geraakt en meegenomen, of ging het voor een groot deel langs je heen? Was het anders dan je gedacht had of had je er een vertrouwd gevoel bij?

Hoe dan ook, we denken na over de kerkdienst en hebben zo onze verlangens. En praat je daar over door met iemand anders, dan kan het ook nog eens allerlei kanten op gaan. Rond de liturgie ontstaan soms hele discussies. Ik probeer in dit boek ook een weg te wijzen om met elkaar in gesprek te raken rond de kerkdienst.

Liturgie is belangrijk genoeg om over na te denken en door te praten. Want zonder liturgie is er geen kerk en geen geloof. Je zou zelfs kunnen zeggen dat elke kerkdienst een update is van de kerk. Dan gaat het dus niet eens meer in de eerste plaats over wat wij doen in de kerkdienst, maar over wat God daarmee doet. Ik daag je uit om daar een poosje in mee te denken.

Die uitdaging zit wat mij betreft ook in de titel die ik heb gekozen: *De hemel op aarde*. Dat is wat ik toch in de kerkdienst zie gebeuren. Ik denk dat hemel en aarde elkaar raken in de liturgie, al is het soms ook maar even.

Misschien denk je nu: Was het maar zo mooi, maar wat valt de kerkdienst soms tegen. Dat zou ik me goed kunnen voorstellen. Ik weet zelf ook heus wel wat het is om teleurgesteld uit de kerk te komen, of soms zelfs wel eens boos. Maar dat vlakt allemaal niet

uit wat God toch doet en wil doen in de liturgie. We zingen er ook van dat de hemelse nabijheid van Gods rijk dichterbij komt:

*Ik zag een stad verblindend naderkomen,
een middelpunt van feest,
Jeruzalem, zoals het in Gods dromen
vanouds moet zijn geweest.*
(Liedboek 766)

Als we daarvan zingen in de liturgie, mogen we dat ook van Hem verwachten. Daarom blijf ik erbij dat het in de liturgie begint, dat de hemel op aarde komt. Al zal het altijd wel een *voorschot* blijven op wat God nog in petto heeft voor ons. Soms is het ook maar even, dat je het ziet. Het gebeurt vaak zelfs wel in een flits, maar het gebeurt, dat de vrede van God hier neerdaalt (Filippenzen 4:7).

Ik heb dit boek geschreven in de coronatijd. En dat zorgde voor heel gemengde gevoelens. Een gevoel van ballingschap overviel me. Het ondenkbare gebeurde namelijk: De eredienst kwam tot stilstand, zeker tijdens de eerste lockdown. Zelfs de kerk ging op slot. Dat maakte Israël nog veel intenser mee toen de tempel op slot ging. Maar het bijzondere was dit: juist in de ballingschap in Babel begon Israël opnieuw na te denken over de eredienst. En daar ontdekten ze opnieuw wat een geweldige mogelijkheid het is om God te aanbidden in de liturgie. En zo ontstond de synagoge: een samenkomst, gedrenkt in aanbidding. En visioenen over een eredienst voor God die vruchtbaar zou worden voor heel de wereld (Ezechiël 47).

Toen ik dat opnieuw ontdekte, maakte het me we weer enthousiast over God en over de liturgie voor Hem. In dit boek probeer ik dat heel praktisch wat voor je uit te pakken aan de hand van wat er gebeurt in de kerkdienst en wat dat voor ons kan betekenen.

Ik heb geprobeerd om rechttoe rechtaan te schrijven. Allerlei aantekeningen, verwijzingen en leestips heb ik daarom op een aparte plek achterin opgenomen. Dan kun je zelf zien of je daar gebruik van maakt. Om het gesprek te stimuleren heb ik na elk thema een paar vragen genoteerd.

Het schrijven is trouwens geen eenzaam avontuur geweest. Anje de Heer van het *Steunpunt Liturgie* heeft hoofdstuk na hoofdstuk intensief en met grote toewijding meegelezen. Ik dank haar heel hartelijk voor het zorgvuldige en deskundige commentaar dat ik steeds kreeg. Het is er echt beter van geworden. Daarna is het geheel nog eens nagekeken door dr. Dirk van Keulen, predikant van de Protestantse Kerk in Nederland in Rijssen en voorzitter van de Werkgroep Eredienst en Kerkmuziek van de PKN, en ook door ds. Jan van Langevelde, predikant van de Christelijke Gereformeerde Kerk te Zierikzee. Ik dank hen beiden voor hun reacties, die opnieuw enkele aanvullingen en verbeteringen hebben opgeleverd.

Ik hoop van harte dat ik je als kerkganger met dit boek helpen kan om iets in beeld te krijgen van dat grote werk dat God doet. En laten we vooral samen blijven bidden dat Christus gauw terugkomt. Dan is voorgoed de hemel op aarde.

Kees de Ruijter
Kampen, 30 november 2020

1. God en de liturgie

Richt je hart op God. Met zo'n oproep van de voorganger begint de kerkdienst vaak. In sommige kerken is dat wel verbonden aan een stil gebed. In Engelstalige landen heet dat de *call to worship*. Daar wordt meestal een bijbeltekst voor gebruikt. Aan het begin van de kerkdienst is het ook belangrijk je aandacht op God te richten. Want het gaat natuurlijk om Hem. Elke kerkganger zal dat beamen. Dat spreekt vanzelf, zeg je daarmee. Wat vanzelf spreekt is dus wel een gewoonte geworden.

Daar zit iets moois in als je kerkgang gewoon is. Dat betekent dat het voor je vaststaat. Het is dan een ritme in je leven geworden. En wat hebben we dat nodig. Daar zit de kracht van herhaling in. Maar wat gewoon is, kan ook *doodgewoon* worden. Dat betekent: je kijkt er niet meer van op. Dan wordt het gemakkelijk een routine die aan de buitenkant blijft.

Merk je dat je in die houding verzeilt, lees dan eens opnieuw over eredienst in de Bijbel. Dan zit je zo op het puntje van je stoel. God komt naar ons toe en biedt ons de kans om naar Hem toe te komen. Dat wordt een bijzondere ontmoeting. Lees in de Bijbel over God die Adam roept in de tuin, die Mozes roept bij de braamstruik, die Israël roept naar de tempel. Dat is wel waar het om gaat, al beleef je dat meestal niet zo.

Om iets van de verwondering daarover voelbaar te maken, probeer ik het eerst even uit de sfeer van de gewone kerkgang te halen: ook buiten de kerk weet bijna iedereen wel dat God de naam voor de allerhoogste is. Ik geef een voorbeeld uit het voetbal. Van tijd tot tijd worden bepaalde stervoetballers wel eens vergeleken met God. Sommige van hen hebben zo'n talent dat alle andere vergelijkingen mank gaan. Het is fascinerend om te zien hoe echte fans allerlei argumenten aandragen om dat waar te maken. Inder-tijd kon je zulke discussies volgen rond Dennis Bergkamp op de

website van Arsenal. En later rond Robin van Persie en de laatste jaren bij Lionel Messi. Van sommigen werd zelfs een shirt verkocht met hun rugnummer en in plaats van hun eigen naam stond er dan: God.

Voor veel mensen is dat misschien een teken dat voetbal zo maar afgoderij kan worden. Dat is ook zo. Maar hier zit ook wel iets ontroerends in. Er viel bij die voetballers zo veel te genieten en te bewonderen dat alleen de allerhoogste naam erbij paste. Stel nu dat je zo'n voetballer te gast hebt thuis. Of in de kantine van je club. Daar wil iedereen uit de buurt toch bij zijn!

Komende zondag is er geen topsporter in de kerk. Maar God is er wel. En dan niet *een* god, maar de enige God, die er eeuwenlang is geweest. Hij is er zondag. Hij wil zelfs met ons eten. En Hij laat het nooit afweten. Een voetballer heeft af en toe last van zijn knie. Of hij is uit vorm, op winterstop, of hij wordt te oud. Maar dat geldt niet voor God.

Als je daarover nadenkt, zie je misschien wat duidelijker hoe opwindend eredienst is. Je staat voor God! God, die in de hemel woont. Die de aarde waar wij wonen geschapen heeft. Die werkt aan een nieuwe wereld. Dat is de kern van alle liturgie: we zijn samen voor de troon van God.

Best mogelijk dat je niet zo onder de indruk bent van die vergelijking met topvoetballers. Het is geen wonder dat hele stadions vollopen als ze spelen. En we zitten aan de buis gekluisterd als ze in actie komen. Er valt wat te zien als zij optreden. Kan een kerkdienst daartegen op?

Zelf denk ik van niet. Er zit ook veel herhaling in kerkdiensten. Dat kan je ook een saai gevoel bezorgen. Ik bedoel dus niet dat je een kerkdienst als een grote happening zou moeten beleven. Zo is de liturgie ook helemaal niet bedoeld. Een ritme is juist door die herhaling heel geschikt om een diep spoor in je leven te trekken.

Als ik een kerkdienst opwindend noem, is dat dus niet omdat er zo veel spectaculairs te zien is. En dat is meteen het punt waar veel mensen op vastlopen. God kun je niet zien. Hij heet ook de Onzienlijke (Hebreeën 11:27). Daarom zit je in een kerkdienst zo gauw met je gedachten bij wat mensen doen. Dat bepaalt ook vaak de gesprek-

ken rond de liturgie. Maar wat in de kerkdienst gebeurt, kun je nooit alleen terugbrengen naar wat mensen daar doen. Er is iets heel bijzonders dat daarboven uitgaat. Waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, daar ben ik in hun midden, heeft Jezus gezegd (Mattheüs 18:20). Als je dat vergeet, kun je soms ook zomaar het zicht op God kwijtraken. En reken maar niet dat dat ons vandaag pas voor het eerst overkomt. Veel verhalen in de Bijbel gaan over een eredienst waar de dingen mis gaan omdat mensen niet echt meer met hun hart gericht zijn op God. Als dat gebeurt, ben je meer bezig met jezelf en je eigen belangen en wensen (Amos 5:21-24).

Maar nooit laat God het erbij zitten. Het kan even duren, maar dan laat Hij merken dat Hij er is. En als Hij dat nodig vindt, haalt Hij soms zelfs radicaal de bezem door de liturgie. Denk bijvoorbeeld aan de ark (centrum van de eredienst) die Hij door de Filistijnen liet roven (1 Samuël 4). Eeuwen later laat Hij zelfs de tempel leeghalen en in brand steken (2 Kronieken 36). En nog weer later is het de Heer Jezus zelf die de vloer aanveegt met de tempelhandel (Johannes 2). Dit is het huis van mijn Vader, zegt Hij. Besef je wel dat je hier voor God staat?

Dat is de kern van alle eredienst: het draait om God. Maar blijkbaar moeten we dat wel elke keer weer leren. Herhalingsoefeningen genoeg. Lees de Bijbel er maar op na! Kijk verder dan wat mensen in de liturgie doen in hun dienst. Het gaat om God in de eredienst.

De Drie-enige en de kerkdienst

Als het in de kerkdienst om God gaat, is dat dus een belangrijke bron om Hem te leren kennen. En wel als de Drie-enige. Voor veel mensen heeft dat iets ongrijpbaars, dat God Drie-enig is. Toch is dat een belangrijk refrein in de liturgie. We ontvangen de zegen in de naam van de Drie-ene. We worden gedoopt in zijn naam. Je zou kunnen zeggen dat juist de kerkdienst een belangrijke bron is om de Drie-enige te leren kennen. Paulus brengt dat ergens haast als een soort oneliner zo onder woorden: 'Dank zij Christus hebben wij door één Geest toegang tot de Vader' (Efeziërs 2:18). Laten we eens bekijken wat dat inhoudt.

Toegang in Vaders huis

Het huis van mijn Vader. Zo noemt Jezus de tempel dus. Daar zit iets heel huiselijks in. God wil dat we thuis zijn bij Hem. Daarom zet Hij in de woestijn al zijn tent tussen de tenten van de mensen. Niet voor niets heet die tent de *ontmoetingstent* (Exodus 40). God is uit op ontmoeting met ons. Op weg naar het beloofde land wilde Hij dat zijn volk zijn aanwezigheid ook echt kon ervaren. En eenmaal aangekomen in het beloofde land zorgde Hij voor permanent onderdak (2 Samuël 7). En wat zag Hij zijn volk daar graag komen! In ieder geval op de belangrijke feesten. Kinderen thuis bij Vader.

Toegang hoort bij thuis. Thuis kun je altijd naar binnen. Daar staat de deur open. Daar klopt een hart voor je. Daar ben je welkom. Daar ben je geliefd. Daar begint alle liturgie.

Welkom bij de Zoon

Toch voel je wel aan dat die toegang tot de Vader niet vanzelf spreekt. Dat blijft je ook bij als je het Oude Testament leest. Toegang tot God, dat is een probleem. Vaak leek het juist wel *Verboden toegang*. Zeker in de tempel. Daar woonde God. Je zag er als het ware zijn troon staan. Maar dan wel in een afgesloten ruimte. Met een voorhangsel, waar niemand langs mocht. Ja, een priester, maar dan ook maar eens per jaar (Leviticus 16).

En inderdaad. Er klopt wel iets van dat *Verboden toegang*. Makkelijk gaat het niet, bij God thuis komen. Dat merk je aan alles. Maar wees daar niet verbaasd over. Als iemand jou op het hart trapt, doet dat zeer. Dan ga je daarna niet meer verder alsof er niets gebeurd is. Eerst moet opgeruimd worden wat de weg naar elkaar verspert. Zo is dat zeker bij God. Er moest bloed vloeien voor het kwaad van ons leven. Dat was de taal die opklonk uit al die offers. We hebben de weg naar God verspert. Dat kreeg je dus wel mee in die eredienst, dat wij zondige mensen zijn. Maar tegelijk werd zo duidelijk dat God dan ook hard bezig is om dat kwaad van ons weg te nemen.

In dat teken van opruimen staat de tempeldienst dus constant. Er zijn offers nodig. Want zonder offer geen vergeving. Maar door het offer in te stellen zegt God: Ik werk eraan dat je hier welkom bent. Als je Leviticus goed leest, merk je: Hier is toch echt alles

aangelegd op toegang. 'Naderen', dat is het eigene van de priesterdienst. Makkelijk is het niet. Vanzelf spreekt het niet, die toegang. Maar er wordt aan gewerkt.

En in een eeuwenlange tempeldienst wordt duidelijk dat geen mens het *definitieve* offer brengen kan. Het voorhangsel *bleef* dicht, hoeveel bloed er ook vloeide. Maar toen niemand de weg meer kon vinden, toen niemand de toegang meer wist, toen kwam God zelf. De Zoon wilde offerlam zijn. Priester en offerlam tegelijk. Dankzij Christus hebben we toegang.

Een verspeelde toegang is verboden toegang voor een zondaar. De liefhebbende Vader stuurt zijn Zoon. Die alles gaf. Die mens werd zoals wij, en zich vernederde tot aan de dood van het kruis. Persoonlijker kan het niet.

God in eigen persoon nam intrek in deze wereld. Om ons een thuis te geven. En dat zie je gebeuren: het voorhangsel scheurt (Matteüs 27:51). De weg ligt open. Toegang! Welkom bij de Zoon.

Ga binnen door de Geest

Maar hoe ga je nou naar binnen? Die verloren zoon uit de gelijkenis had ook toegang. En toch gaat hij juist eerst de hort op. En pas veel later ontdekt hij wat thuiskomen is. En miljoenen mensen weten niet eens waar de toegang is. Sterker nog: weten ze wel dát er toegang is? Dat er een Vader is wiens hart voor ons klopt? Hoe moeten zij ooit de toegang vinden?

Dat is geen echte vraag als je God kent. Hij is uit op ontmoeting. Dat blijkt wel. Hij heeft zijn huis onder ons neergezet. En ons er uitgenodigd. Hij heeft de toegang vrij gemaakt. Dan zorgt Hij ook dat we die toegang vinden.

Kijk maar eens, schrijft Paulus aan de Efeziërs. Jullie zijn toch ook dichtbij gekomen? (Efeziërs 2:13). Eerst was het alleen voor Israël. De tempel stond in Jeruzalem. En jullie als heidenen waren daar vreemd. Nu zijn jullie geen vreemdelingen meer. Geen gasten, maar huisgenoten van God (Efeziërs 2:19). Thuis bij Vader.

Wat een wonder. Moet je je voorstellen. Efeze: de stad van Artemis, de godin van de vruchtbaarheid. Wij volgden alle zelfzuchtige verlangens die in ons opkwamen, schrijft Paulus niet voor niets aan hen (Efeziërs 2:3). En nu: Thuis bij Vader. Omdat Christus met zijn